

## ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕК І КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ

*І. О. Ціборовська-Римарович*  
*Національна бібліотека України*  
*імені В.І. Вернадського*  
*м. Київ*

### БІБЛІОТЕКА ВИШНЕВЕЦЬКОГО ЗАМКУ ТА ЇЇ КНИЖКИ У ВІДДІЛІ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

В усі часи бібліотеки зберігали інтелектуальні надбання минулих поколінь, які вивчали і на яких навчалися наступні покоління. Ця особливість змушувала дослідників у різні часи звертати увагу на бібліотеки установ та приватні книгозбірні. У фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – НБУВ) зберігається масив книжок з бібліотеки Вишневецького замку, котра у 20-х роках XVIII ст. – першій половині XIX ст. знаходилась у містечку Вишнівець Кременецького повіту Волинського воєводства (згодом Кременецький повіт Волинської губернії, нині – Збараський район Тернопільської області) – родовому маєтку давнього українського роду князів Вишневецьких. Частина цих книжок входить до складу колекцій Відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ<sup>1</sup>.

Давня резиденція князів Вишневецьких зберігала багато історичних пам'яток, зібраних протягом століть, а серед них бібліотека, родинні архіви, пам'ятки мистецтва. Історія Вишневецької бібліотеки, вивчення її фондів як однієї з найбільших і найцікавіших приватних бібліотек Волині XVIII – пер. пол. XIX ст., без сумніву, заслуговує на вагомий детальний дослідження. Бібліотека Вишневецького замку не була пересічною книгозбірнею, власники якої віддавали данину літературній моді свого часу або популярним напрямом розвитку суспільної думки, вона – плід істотних бібліофільських зацікавлень, фахового підбору літератури з історії Речі Посполитої, генеалогії, геральдики, юриспруденції, всесвітньої історії. Про неї добре знали в Речі Посполитій, вона була досить відома і в Російській імперії. Двічі гостював у Вишневецькому замку польський король Станіслав Август Понятовський (1764–1795)<sup>2</sup>. Король-ме-

ценат ознайомився з мистецькими зібраннями замку та його бібліотекою. Побував у Вишнівці й цесаревич російського трону, майбутній імператор Павло I. У різні часи відвідували Вишневецький замок та працювали, знайомилися з матеріалами бібліотеки історик, поет Адам Станіслав Нарушевич (1733–1796), діяч освіти Тадеуш Чацький (1765–1813), історик і письменник Юліан Урсин Немцевич (1757–1841), класик французької літератури Оноре де Бальзак, класик української літератури Тарас Шевченко<sup>3</sup>. Український історик Микола Маркевич (1804–1860), працюючи над “Історією Малоросії” в Порицькій бібліотеці Тадеуша Чацького, користувався матеріалами Вишневецької бібліотеки, які потрапили туди ще за життя господаря<sup>4</sup>.

Численна література про Вишневець та Вишневецький замок містить згадки і про бібліотеку. Більше уваги в ній приділяється архітектурі замку, колекціям картин, скульптури, порцеляни, зібраних у ньому, ніж книжкам та архівним документам. Короткі відомості про кількісний склад бібліотеки, стислий фактаж з її історії подається у низці праць, присвячених бібліотечним та архівним зібранням<sup>5</sup>. Існує кілька публікацій, темою яких є власне Вишневецька бібліотека та короткий огляд її фонду<sup>6</sup>. Але сьогодні немає монографічних досліджень з історії цієї яскравої книгозбірні, публікацій з сучасним науковим описом стародруків Вишневецької бібліотеки, котрі зберігаються у різних книгозбірнях.

В історії кожної бібліотеки особистість власника посідає чільне місце. Говорячи про бібліотеку Вишневецького замку, не можна не зупинитися на особах, які нею володіли.

Фундатором Вишневецької бібліотеки був князь Міхал Серватій Вишневецький (1680–1744) – великий гетьман Великого Князівства Литовського (1703–1707; 1735), канцлер Великого Князівства Литовського (1720), віленський воєвода (1736), син белзького воєводи Костянтина Вишневецького (помер 1686 р.) та Анни з Ходоровських гербу Корчак. Останній представник роду Вишневецьких, Міхал Серватій, у 20–30-х роках XVIII ст. побудував у Вишнівці палац на місці давнього замчища, зруйнованого турками у 1672 р., перетворивши Вишневець у свою головну резиденцію. Один з найбільших магнатів в історії Речі Посполитої був високоосвіченою людиною і вирізнявся поміж сучасної йому шляхти Саської доби. Князь листувався не тільки польською мовою, але й латинською, французькою, після себе залишив кілька опублікованих літературних творів<sup>7</sup>, займався перекладацькою діяльністю<sup>8</sup>, подорожував по країнах Західної Європи. У 1695–1697 рр. відвідав Францію та Італію, як свідчать записи в його “Діаріуші”<sup>9</sup>.

На превеликий жаль, діяльність його в царині колекціонування творів мистецтва, книжок, історичних документів з сучасних йому джерел нам

майже невідома. Лаконічно про це згадує тільки панегірист ксьондз Павло Гіжицький у “Relacyi apparencyi i samego aktu pogrzebowego... Michała Serwacego Korybuta...” (Почаїв, 1745), оповідаючи про 12 портретів предків князя, які були в костелі під час поховання гетьмана. Скупі відомості подають і архівні джерела. Зрозуміло, що Міхал Серватій Вишневецький мав зібрання книжок до того, як побудував свою резиденцію у Вишнівці. Без сумніву, якісь книжки він одержав у спадок, якісь придбав сам. Епістолярія надзвичайно скупо свідчить про його бібліофільські уподобання, купівлю книжок тощо. І справа не тільки в тім, що не всі документи збереглися до наших днів, не всі виявлені в архівосховищах, але і в тім, що бібліотека і книжки відступали на другий план у листуванні на тлі буремних політичних подій у Речі Посполитій XVIII ст. Окремі штрихи щодо бібліофільської тематики можна зустріти у листах великого канцлера Великого Князівства Литовського, літератора Яна Фридеріка Сапігі<sup>10</sup> до Міхала Серватія Вишневецького. В листі з Кодні від 23 серпня 1740 р.<sup>11</sup> кн. Сапіга повідомляє адресата про те, що вийшло з друку продовження твору Ісаака Жозефа Берруї (1681–1758) “Histoire du peuple de Dieu...” (Париж, 1734)<sup>12</sup>. Для себе він замовив його в Дрездені і радить Міхалу Серватію зробити те саме, щоб мати повне видання, початок якого вже є у Вишневецькій бібліотеці. У листі від 24 серпня 1743 р.<sup>13</sup> з Варшави кн. Сапіга пише про якусь невелику книжку (не називаючи її), котру надсилає Міхалу Серватію. А канцлежина Великого Князівства Литовського Радзивілл<sup>14</sup> у листі від 23 вересня 17[40] р.<sup>15</sup> з Білої повідомляє про те, що надсилає перелік книжок, які йдуть з Голландії, і пересилає лист звідти, де сповіщається, що книжка, якою цікавився Міхал Серватій, ще не вийшла з друку, а як тільки вийде, буде йому надіслана. Назва книжки не зазначена.

Найбільш повну інформацію про бібліотеку Міхала Серватія Вишневецького подає рукописний каталог її фондів, котрий зберігається в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві (далі – ЦДАК) (ф. 250, Мнішки, оп. 2, спр. 30). Це найдавніший каталог бібліотеки, відомий на сьогодні, відноситься до часу, коли Вишневецький разом із замком після смерті кн. Вишневецького за спадком перейшов у власність великого литовського підкоморія Яна Кароля Мнішка, одруженого з онучкою останнього з князів Вишневецьких Катериною з Замойських<sup>16</sup>. Про це сповіщає заголовок каталога, писаний латинською мовою, автор якого приховується під криптонімом V.I.F.: “Каталог книжок після смерті благороднішого ясновельможного Пана Міхала Серватія Корибута Пана на Вишнівцю та Збаражі Вишневецького, графа в Дольську, Домбровиці, Комарно та Брахіні, віленського воєводи, великого гетьмана В[еликого] К[нязівства] Л[итовського], глинянського, волко-

виського, мерецького, кирсненського, вилкінського, семенівського, мете-ленського, тухолінського та ін. старости, успадкованих ясновельможним Паном Яном С[вященої] Р[имської] І[мперії] в Великих Кончицях та Оссовиці графом Вандаліном Мнішком, підкоморієм В[еликого] К[нязівства] Л[итовського], яворівським, голембієвським, шуровецьким та ін. старостою та в Бібліотеці Вишневецького замку перебуваючих, написаний мною V.I.F. ...”<sup>17</sup>.

Каталог укладено у 1745 р. Обсяг його – 39 арк., написаний одним почерком. Має вигляд кодексу форматом 2°. У каталозі назви книжок подаються в алфавітному порядку. В межах кожної літери книжки згруповані в три розділи “Libri Latini”, “Livres Françaises”, “Xięgi Polski”. У середині кожного розділу алфавітний принцип щодо другої літери не дотримується. Описи видань подаються в такому порядку: 1) номер (можливо розстановочний, оскільки номери йдуть не по порядку); 2) прізвище автора, скорочене ім’я, в деяких випадках авторство не зазначається; 3) скорочена назва твору, часто видозмінена; 4) формат; 5) місце видання (друкарня не зазначається); 6) рік видання. Каталог нотує 1446 видань. Необхідно зазначити, що у випадку, коли книжка – конволют, у каталозі вона реєструвалася за першим аллігатом. Інші аллігати у ньому не зазначалися. Тому, насправді, у бібліотеці, мабуть, зберігалася більша кількість видань, ніж внесено до каталога. Аналіз його свідчить про такі кількісні відомості бібліотеки у 40–50-х роках XVIII ст. За хронологією книжки розподілялися так: XV ст. – 1 (інкунабул), пер. пол. XVI ст. – 26 (палеотипи), друга половина XVI ст. – 118, XVII ст. – 538, XVIII ст. – 534, книжок без року та місяця видання в каталозі налічується 229. За мовою книжки розподіляються на такі групи: латинською – 842, французькою – 330, польською – 238, італійською – 24, німецькою – 10, англійською – 1, чеською – 1.

Після смерті кн. Міхала Серватія Вишневецького його величезні маєтності були розподілені між нащадками. Вишнівець і 13 ключів дісталися Катерині з Замойських Мнішек, онучці покійного князя, дружині підкоморія Великого Князівства Литовського графа Яна Кароля Мнішка (1716–1759), який став першим паном на Вишнівці з цього роду. Але власником Вишнівця, за часи якого замок пережив нечуваний розквіт, був великий коронний маршалок Міхал Єжи Вандалін Мнішек (1742–1806) – середній син Яна Кароля та Катерини з Замойських. То були часи найбільшої слави Вишнівця. Замок перетворився “на один з найважливіших осередків культурного життя не тільки Волині, але й всього краю”<sup>18</sup>.

Міхал Єжи Мнішек народився у Вишнівці, одержав добру освіту у варшавському Collegium Nobilium та бернській Société Economique. Багато подорожував. У 1755–1756 рр. супроводжував батька до Стамбула, який

очолював польське посольство до столиці Туреччини. У 1765–1768 рр. відвідав Німеччину, Голландію, Англію, Францію, Угорщину, Австрію. Враження від подорожей нотував у щоденниках. Був особисто знайомий з Вольтером і передав останньому запрошення короля Станіслава Августа відвідати Польщу<sup>19</sup>. Граф Міхал Єжи Мнішек був прибічником ідей просвітництва і намагався їх впроваджувати в життя. Ним були підготовлені проекти створення Академії наук і мистецтв та її музею (1775), проект обліку та охорони пам'яток старовини та мистецтва (1786). Він був одним з організаторів Товариства природничих наук.

Міхал Єжи Мнішек певний час обіймав посаду едукативного комісара і керував відділом волинських шкіл. 1 жовтня 1805 р. брав участь в урочистому відкритті Кременецького ліцею. Він, його дружина, Урсула з Замойських, та їх син Кароль Філіп жертвували значні суми на Кременецький ліцей. Міхал Мнішек заповідав довічно жертвувати на утримання Кременецького ліцею щорічно 300 крб. сріблом. Це була досить значна сума. У 1810 р., як повідомляє “Генеральний рахунок каси Волинського ліцею за 1805–1823 рр.”, довічні пожертвування сплатили 110 осіб. З них 16 осіб жертвували суми в розмірі 300 крб. і більше. У 1816 р. таких осіб було 14 (ЦДІАК, ф. 710, оп. 1, спр. 408). Урсула Мнішек від себе виділила суму на платню викладача англійської мови в ліцеї (ЦДІАК, ф. 710, оп. 1, спр. 91, арк. 2). Кароль Філіп, виплачуючи суму, яку заповідав батько, від власного імені жертвував щорічно на утримання ліцею ще 30 дукатів (ЦДІАК, ф. 710, оп. 1, спр. 408, арк. 141 зв.).

Великий коронний маршалок займався і літературною діяльністю: писав статті з освітньої тематики<sup>20</sup>, залишив після себе історичний твір “Казимир Великий”, вперше виданий у 1777 р. у Варшаві в друкарні Дуфоура<sup>21</sup>.

Напередодні другого поділу Польщі у липні 1793 р. Міхал Мнішек залишив посаду великого коронного маршалка, відійшов від політичної діяльності і з 1798 р. осів у Вишнівці.

Протягом усього свого життя Міхал Єжи Мнішек активно поповнював новими книжками Вишневецьку бібліотеку, займався колекціонуванням творів мистецтва. Рукописний каталог бібліотеки, датований 25 березня 1777 р., подає такі відомості: на той час бібліотека мала 1985 видань – 3444 томів (ЦДІАК, ф. 250, оп. 2, спр. 18).

Після смерті Міхала Єжи Вандаліна Мнішка Вишнівець успадкував його єдиний син Кароль Філіп (1794–1846) – відомий польський вчений – історик, генеалог, етнограф. Він народився у Вишнівці, освіту здобув у Кременецькому ліцеї<sup>22</sup>. Майже увесь час Кароль Філіп мешкав у Вишневецькому маєтку. Був членом Судово-едукативної комісії в Кременці. Після себе залишив у рукописах низку праць, зокрема доповнення до гербовника К. Несецького. Кароль Філіп поповнив багату Вишневецьку

бібліотеку цінними та рідкісними творами з історії, юриспруденції, польської літератури. У 1841 р. бібліотека налічувала 11 тис. томів, а в 1851 р. – 16 тис. томів<sup>23</sup>. З його смертю почалося розпорошення фондів Вишневецької бібліотеки та колекцій замку, оскільки його син Анджей Єжи Мнішек (1823–1906) – художник і колекціонер, якому дістався у спадок Вишневецький замок, проявив цілковиту байдужість до родового маєтку. Віддаючи перевагу Західній Європі, після смерті батька він продав Вишневецький замок княгині Марії [?] Абамелік у 1852 р. Виїжджаючи до Парижа, він вивіз з собою близько 2 тис. книжок, листування діда та геральдичні праці батька, частину художніх колекцій та рукописів<sup>24</sup>.

Княгиня Абамелік недовго була власницею Вишневецького замку. У 1857 р. вона продала замок графу Володимиру Плятеру. Виїжджаючи з замку, княгиня вивезла на двадцяти возах картини, меблі, книжки<sup>25</sup>. Залишається невідомим, які саме книжки і скільки вивезла княгиня. Відомо, що приблизно саме в цей час майже 4 тис. томів з Вишневецької бібліотеки придбав маршалок шляхти Вінницького повіту Антоні Кароль Якубовський для своєї бібліотеки в Люлинцях Вінницького повіту Подільської губернії (нині – Калинівський район Вінницької області)<sup>26</sup>. Можливо, це була частина книжок, які вивезла кн. Абамелік з Вишнівця.

Гр. Володимир Станіслав де Броель Плятер (1831/36–1906), наступний власник історичного замку, був колекціонером, бібліофілом, видавцем історичних праць, з 1860 р. він – дійсний член Київської археографічної комісії<sup>27</sup>. Розуміючи велике історико-культурне значення Вишневецького замку та його книжкових, архівних і мистецьких зібрань, він бажав відновити втрачену славу Вишнівця, поповнити його зібрання. Частиною власної книгозбірні та архіву він поповнив Вишневецьку бібліотеку. За Володимира Плятера бібліотекарем замкової бібліотеки став Франтішек Радзішевський<sup>28</sup>, який до того був бібліотекарем у Дубровицькому маєтку Плятерів, що у Рівненському повіті Волинської губернії<sup>29</sup>. Ф. Радзішевський упорядкував Вишневецьку бібліотеку і склав її інвентар. У 1858 р. вона налічувала 13200 томів, а у 1875 р. – 21 тис. томів<sup>30</sup>.

Мрія В. Плятера щодо Вишнівця не судилося здійснитися. Через скрутне фінансове становище власника Вишневецький маєток було продано з аукціону за борги у 1876 р. раднику комерції, банкіру, київському міському голові Івану Толлі (помер 1887 р.). В. Плятер домагався оскарження рішення суду. Гучний процес по Вишневецькому маєтку між родиною Толлі та В. Плятером тривав понад десять років, потрапив на шпальти багатьох газет і навіть в мемуарну літературу<sup>31</sup>.

У 1884 р. Вишневецький замок придбав у І. Толлі кн. Кочубей<sup>32</sup>, але бібліотеку Іван Толлі перевіз до Києва. Данило Щербаківський<sup>33</sup> пише, що зібрання книжок з Вишнівця у Володимира Івановича Толлі<sup>34</sup> скла-

далось з 5 тис. томів видань кінця XV – половини XIX ст.<sup>35</sup> Обізнаність Д. Щербаківського з цією частиною Вишневецької бібліотеки, очевидно, спонукала звернутися до нього у 1919 р. з проханням вести переговори про придбання книжок і архіву Вишневецьких для Всенародної бібліотеки України (тепер Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського).

Нині складно змалювати і документально підтвердити шлях, яким стародруки з бібліотеки Вишневецького замку потрапили до Національної бібліотеки України. Бракує документальних матеріалів. Але поодинокі факти, зібрані разом, проливають світло на цей шлях, на превеликий жаль, не даючи вичерпної відповіді на поставлене питання.

У березні 1919 р. стародруки з Вишневецької бібліотеки, які були вивезені ще І. Толлі до Києва з Вишнівця, перебували у власності родини Толлі. Це підтверджує лист Тимчасового комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави, виявлений у відомчому архіві НБУВ (ф. І, оп. 1, спр. 13, арк. 20). Лист датовано 17 березня 1919 р. і підписаний головою Комітету, першим президентом ВУАН академіком В.І. Вернадським. Тимчасовий комітет доручив Данилу Щербаківському<sup>36</sup> вести переговори з паном Толлі про придбання книжок та архіву князів Вишневецьких для Національної бібліотеки України. У листі – прохання повідомити про наслідки переговорів, але документи, які б свідчили про результати переговорів не виявлено.

Скупі відомості про бібліотеку та архів Вишневецького замку розпорошені в протоколах засідань Тимчасового комітету по організації Національної бібліотеки Української Держави. Питання про долю Вишневецького архіву, “який знаходився у п. Толлі”, порушив академік А. Кримський на засіданні Тимчасового комітету 7 лютого 1919 р. Тоді ж було ухвалено просити академіка В. Вернадського довідатися про це у професора В. Іконникова (Арх. НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 32). 14 березня 1919 р. на засіданні Тимчасового комітету було запрошено Д. Щербаківського. Останній зробив повідомлення про бібліотеку та архів Вишневецького замку. Він проінформував присутніх, що всі матеріали складені в трьох місцях в ящиках (в протоколі місця знаходження не вказані), ще раз підкресливши їх велику історико-культурну цінність (Арх. НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 50 зв.). 21 березня 1919 р. Тимчасовий комітет ухвалив передати найбільш цінну частину архіву та бібліотеки до Національного музею, а решту – до Національної бібліотеки (Арх. НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 57). Коли саме і як було реалізоване це рішення залишається не з’ясованим. У протоколі від 9 травня 1919 р. занотовано, що старший бібліотекар Є. Ківлицький довів до відома присутніх, що пані Толлі висловила бажання, щоб Академія наук або Національна бібліотека взяли на зберігання найцінніше з Вишневецького архіву (Арх. НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 92).

Не додаючи фактичної інформації до історії вишневецького зібрання у “Книжковому віснику” (1919.– № 1.– С. 12) – друкованому органі ВБУ – промайнула згадка про матеріали з Вишнівця. У повідомленні про діяльність Тимчасового комітету для заснування Всенародної бібліотеки Української Держави знаходимо одне речення, що стосується цього питання: “Зроблено заходів про охорону і придбання рукописів і старих книжок Вишневецького архіву у спадкоємців д. Толлі”.

На нашу думку, саме ця частина Вишневецької бібліотеки, яка була власністю родини Толлі, надійшла до фондів НБУВ. І потрапили вони, принаймні частина з них, через Головну книжну палату у Києві<sup>37</sup>, яка була створена і діяла у 1919 р. під керівництвом Юрія Меженка. П’ять стародруків з екслібрисом Міхала Єжи Мнішка мають штампи Головної книжної палати у Києві з датою 1919 р. У компетенції одного з її відділів, який звався “Книжний фонд”, було збирати і рятувати від загибелі бібліотеки ліквідованих інституцій, вживати заходи для захисту приватних книгозбірень і бібліотек, закуповувати їх або отримувати у спадок за заповітами, а потім розподіляти між державними бібліотеками<sup>38</sup>. Залишається невідомим, чи стародруки Вишневецької бібліотеки були куплені, чи подаровані, чи конфісковані, скільки книжок надійшло до ВБУ і коли саме. Б. Зданевич, укладач “Каталога інкунабул” (К., 1974), описуючи видання XV ст. з Вишневецької бібліотеки, датував їхнє надходження до НБУВ 20-ми роками<sup>39</sup>.

Але окремі стародруки потрапили до бібліотеки іншими шляхами. Дві книжки з екслібрисом Міхала Єжи Мнішка мають печатку Київського міського музею. У 1898 р. В. Толлі подарував цьому музею кілька картин з Вишневецького замку. Очевидно, тоді ж або пізніше він подарував музею і стародруки, які згодом надійшли до НБУВ.

У Відділі стародруків та рідкісних видань сьогодні зберігається 197 томів з бібліотеки Вишневецького замку. Про це свідчать суперекслібриси, екслібриси, власницькі записи, паперові наліпки з шифрами Вишневецької бібліотеки на книжках. Факт походження книжок підтверджують рукописні каталоги Вишневецької бібліотеки XVIII – першої половини XIX ст., відомі факти з історії Вишневецького замку.

У колекції інкунабулів Відділу стародруків НБУВ налічується дев’ять видань, які раніше зберігалися у Вишневецькій бібліотеці. Усі вони входять до складу конволютів. Чотири видання побачили світ у Венеції і по одному виданню друкованих у Римі, Базелі, Кельні та Страсбурзі. Серед них “Margarita decretalium” (Базель, 1491), видане німецьким гуманістом, письменником Себастьяном Брантом (1458–1521), твір Фоми Аквінського “In octo libros Politicorum Aristotelis” (Венеція 1500), “Cosmographia” (Рим, 1490) Клавдія Птолемея<sup>40</sup>.

У колекції палеотипів зберігається сімнадцять видань першої половини XVI ст., котрі раніше перебували у Вишнівці. З них чотири надруко-



вані у Лейпцигу, чотири – у Базелі, два – в Римі і по одному в Аусбурзі, Кельні, Майнці, Кракові, Венеції та Флоренції. В одному виданні не зазначене місце друкування. Серед палеотипів маємо твори визначного діяча Реформації Мартіна Лютера (1483–1546), вченого, гуманіста Еразма Роттердамського (1466–1536), історика Йосифа Флавія, письменника Андреаса Альціата (1492–1550) та ін.<sup>41</sup>

Колекція плантенів налічує одинадцять видань славнозвісної нідерландської видавничої фірми, заснованої в Антверпені у 1555 р. Кристофом Плантенном, що походять з Вишневецької бібліотеки. З них десять видань надруковані в Антверпені: 2 – засновником фірми Кристофом Плантенном, 8 – його спадкоємцями Йоханом та Бальтазаром Моретюсами. Одне видання надруковане у лейденській філії іншим спадкоємцем Франсом Рафаленгіусом. Серед плантенів твори давньоримського філософа Сенеки, праця давньоримського письменника Флавія Вегетія про військове мистецтво римлян “*De re militari*” (Лейден, 1592), твори філолога й філософа Юстуса Ліпсія (1547–1606), праця історика римо-католицької церкви Цезаря Баронія (1538–1607) “*Annales ecclesiastici...*” (Антверпен, 1670), датського історика та політичного діяча Генріха Рантцау (1526–1598) “*De conservanda valetudine liber...*” (Антверпен, 1580), твір Германа Гуго (1588–1629) “*De militia equestri antiqua et nova*” (Антверпен, 1630). У цій книжці фронтиспис гравіював відомий майстер Корнелі Галле, який виконав низку гравюр для титулів видань Бальтазара Моретюса за малюнками Пітера Пауля Рубенса. Серед плантенів присутні твори визначного богослова, полеміста Роберта Белларміна (1542–1621).

До колекції ельзевірів входять одинадцять видань провідної голландської видавничої фірми XVI–XVII ст., заснованої Лодевейком Ельзевіром у Лейдені в 1581 р. Фірма мала свої філії в Гаазі, Утрехті, Амстердамі. З одинадцяти ельзевірів, пов’язаних з Вишневецьким замком, у Лейдені надруковано 6, а в Амстердамі – 5. Серед них твір німецького вченого Філіпа Клувера (1580–1623) “*Italia antiqua*” (Лейден, 1624), філософські твори Сенеки (Лейден, 1640), два твори італійського історика Вергілія Мальвеці (1599–1654), праця іспанського державного діяча Антоніо Переса (1539–1611) “*Institutiones imperiales erotematibus distinctae...*” (Амстердам, 1652) та ін.

У колекції етьєнів зберігається тільки одне видання цієї французької видавничої фірми, яке походить з Вишневецької бібліотеки. Це твори давньоримського поета Рабірія (Париж 1554; Et. 11).

Книжки з Вишневецької бібліотеки, які зберігаються у Відділі стародруків та рідкісних виднь, містять численні книжкові знаки (екслібриси, суперекслібриси, печатки) та рукописні записи власників. Усі проведенні можна поділити на три групи: 1) книжкові знаки представників

роду Вишневецьких; 2) книжкові знаки та власницькі записи предствників роду Мнішків; 3) книжкові знаки та власницькі записи інших осіб. Але не всі провенієнції піддаються атрибуції. У деяких випадках власницькі записи нечитабельні. Вони або густо замазані чорнилом, або згасли від часу. Не завжди можна визначити і приналежність екслібриса чи суперекслібриса. Деякі з них не мають жодних написів чи ініціалів. В інших випадках абрєвіатура на екслібрисі (суперекслібрисі) не піддається розшифруванню, а спеціальна література з геральдики, генеалогії, література про книжкові знаки, яка була у розпорядженні дослідника, виявилася недостатньою.

У першій групі маємо два суперекслібриси та одну печатку. Найдавніший з них – безіменний суперекслібрис середини XVII ст. з гербом “Корибут” князів Вишневецьких. Він розміщується на верхній кришці оправ. В овалі розміром 55 x 44 мм відтиснуто герб “Корибут” (князівської відміни): півмісяць, повернутий ріжками донизу, над ним – перехрещений хрест, під ним шестипроменева зірка; над гербом князівська митра<sup>42</sup>. В одних випадках суперекслібрис тиснутий золотом, в інших – сріблом. Автор його невідомий. Стверджувати, що книжки з подібним суперекслібрисом походять з Вишневецької бібліотеки і належали представникам роду Вишневецьких дає змогу те, що, крім родового гербу та в більшості випадків ще й наявності екслібриса Міхала Єжи Мнішка – книжки проходять по рукописному каталогу бібліотеки, який подає відомості на час володіння нею кн. Міхалом Серватієм Вишневецьким. Підтвердити це можуть такі приклади. У сучасній колекції палеотипів Відділу стародруків та рідкісних видань зберігається конволют, що складається з семи аллігатів (Pal. 39): чотири твори визначного діяча Реформації Мартіна Лютера, один твір німецького гуманіста, опонента М. Лютера Йогана Кохлеуса (1479–1552), булла Папи Лева X і твір папи Сильвестра I “Disputatio christianorum et iudaeorum” (Майнц, 1530). У рукописному каталозі книжка записана під назвою першого аллігату: “Cochlaeus Ioh. Septiceps Lutherus...” (Лейпциг, 1529) у розділі “Libri Latini” на літеру “С” під № 22. У цій книжці суперекслібрис тиснутий золотом. Зібрання творів історика Йосифа Флавія, видане в Базелі у друкарні визначного гуманіста Йогана Фробена (Pal. 952), проходить у каталозі в розділі “Libri Latini” на літеру “F” під № 9<sup>43</sup>. У цьому випадку суперекслібрис тиснутий сріблом. Перелік прикладів можна було б продовжити. Важливо зазначити, що поодинокі книжки з цим суперекслібрисом зберігаються у Відділі стародруків Бібліотеки Вільнюського університету, в Бібліотеці Литовської Академії наук, у Відділі стародруків Бібліотеки Народової (Варшава), у Відділі стародруків Бібліотеки Варшавського університету<sup>44</sup>.

Польський письменник Юзеф Дунін-Карвицький, якого називали літописцем Волині, у своїй книжці “Wędrówka od źródeł do ujścia Horynia”

(Краків, 1891) згадує бібліотеку Вишневецького замку за часів володіння нею гр. Володимиром де Броель Плятером і свідчить про старовинні суперекслібриси з гербом “Корибут” на книжкових оправах: “... тутешня бібліотека... вміщує до 30000 дуже цінних творів, у чудових шкіряних золотистих оправах з відтиснутим гербом “Корибут”, за звичаями давніх часів...”<sup>45</sup>.

Сьогодні у книгознавчій літературі відомі два різновиди суперекслібриса власне Міхала Серватія Вишневецького. У Відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ є тільки один<sup>46</sup>. Він має такий вигляд: у колі діаметром 58 мм вміщено щит, поділений на п’ять полів з гербами “Корибут”, “Корчак”, “Леліва”, “Прус III”, у центральному полі – “Погонь “литовська””; над щитом князівська митра. По колу напис “MI[chael] ; Koributh : Prin[ceps] : IN . WI[sniowie] : ET ZB[araz] : Wisniowiecki : “Co[mes] : IN . Do[lsk] ET Ko[marno] : SV[premus] : M[agni] D[ucatus] L[ithuaniae] Cancelarius : P[inscensis] G[linianensis] W[olkowyscensis] C[ae-terorumque] C[apitaneus]”<sup>47</sup>. Тиснення золотом. Суперекслібрис знаходиться завжди на верхній кришці оправи. Автор невідомий. Можна тільки стверджувати, що суперекслібрис був виготовлений після 1720 р., коли Міхал Серватій одержав посаду великого литовського канцлера. Суперекслібриси мають дев’ять томів “Annales ecclesiastici” (Антверпен, 1591–1670) Ц. Баронія (Pl. 168–171, 173–178).

Ще один книжковий знак пов’язаний, на нашу думку, з іменем Міхала Серватія Вишневецького. Це – печатка темно-брунатного кольору розміром 28 x 29 мм, де на плащі зображена монограма “MXW”, яку можна розшифрувати як “Michał Xsiazę Wiśniowiecki”; над плащем князівська митра. Печатка стоїть на титульному аркуші книжки Хеннінга Арнісе (1580–1636) “Doctrina politica” (Лейден, 1643; Elz. 379). Доказом того, що книжка походить з Вишневецької бібліотеки, може свідчити екслібрис Міхала Єжи Вандаліна Мнішка та паперова наліпка на корінці з шифром Вишневецької бібліотеки. У книгознавчій літературі відомостей про цей книжковий знак немає<sup>48</sup>.

У другій групі найчисленнішим є екслібрис Міхала Єжи Вандаліна Мнішка, яким він позначав книжки з Вишневецької бібліотеки. Екслібрис розміщується на верхньому форзаці. На ньому зображений орел, що тримає в лапах картуш у стилі рококо з гербом Мнішків “Кончиць”; за ним зображений маршалковський жезл та три ордени – св. Станіслава, Білого Орла та св. Андрія; внизу напис “Ex Libris Mich : Comitis Vandalini Mniszech”. Розміри екслібриса 66 x 104 мм. Виготовлений у техніці мідьориту. Автор невідомий. Можна тільки твердити, що екслібрис було створено після 1780 р., коли Міхал Мнішек одержав останній з трьох зображених орденів – орден св. Апостола Андрія Первозванного<sup>49</sup>.

Дві книжки з фондів Відділу стародруків мають суперекслібрис Міхала Мнішка, який не згадується в літературі, присвяченій оправам

та книжковим знакам<sup>50</sup>. Суперекслібрис має вигляд кола діаметром 48 мм, вирізаного з темно-брунатної шкіри і наклеєного на верхню кришку оправу, обтягнуту теж шкірою. У колі зображено щит з гербом “Кончиць”: сім страусових пір’їн, під ними – півмісяць, повернутий ріжками донизу; над щитом графська корона з дев’ятьма перлами на зубцях; під щитом на ланцюгу орден Білого Орла. По колу подвійний напис “Michael Vandalinus A Magna Konczyci Mniszech [зов.] Mareschalcus Supremus Regni [внутр.]”. Тиснення. Автор невідомий. Виготовлений не раніше 1778 р., коли Міхал Мнішек одержав орден Білого Орла. Одна книжка з суперекслібрсом – це третє, досить рідкісне видання твору Кшиштофа Дорогостайського (нар. 1562 р.) “Hippika to jest o koniach księgi” (Краків, 1647)<sup>51</sup>. У книжці вміщено посвяту Францішку Бернарду Мнішку (пом. 1661), сандецькому каштелянові, від імені друкаря Лукаша Купіша. На титулі надрукований герб Мнішків (Ін. 510). Видання ілюстроване, але якість ілюстрацій поступається двом попереднім. Друга книжка з описаним суперекслібрисом – “Біблія” (Гданськ, 1632), підготовлена до друку Даніелем Міколаєвським та Яном Турновським. Цікавим фактом є те, що примірники цього видання знищувалися за наказом гнезненського архієпископа Яна Венжика. Причиною була погана коректура тексту Святого письма (Ін. 720).

На двох книжках є автограф Міхала Єжи Мнішка – лаконічний підпис “Mniszech mp” – “Мнішек рукою власною”. Обидва автографи стоять на виданнях творів Марка Тулія Цицерона “Epistolarum libri XVI...” (Амстердам, 1684; Elz. 494) та “De officiis libris tres” (Амстердам, 1688; Ін. 565). Обидві книжки були надруковані у відомій нідерландській видавничій фірмі XVII ст. Блау. На обох книжках присутній і екслібрис Міхала Мнішка.

Стародруки з Вишневецької бібліотеки в колекціях відділу мають власницькі записи інших представників роду Мнішків. Деякі з них яскраво ілюструють шлях книжки, яка протягом століть переходила у спадок від одного представника роду до іншого. Так, “Cosmographia” Клавдія Птолемея (Рим, 1490; ІА. 346) належала спочатку Станіславу Боніфацію Мнішку – львівському старості (1613), рідному брату легендарної Марини Мнішек. Від нього перейшла у власність до волинського воєводи (1684) Єжи Яна Вандаліна Мнішка (пом. 1693 р.), його племінника, сина його рідного брата сандецького каштеляна Францішка. Після смерті волинського воєводи перейшла до його найменшого сина красноставського старости Якуба Ігнація Мнішка (пом. 1700 р.), після смерті якого (він був одружений і не мав дітей) до його рідного брата саноцького старости Юзефа Антоні, який згодом став великим коронним маршалком (1713) і краківським каштеляном (1742) і доводився дідом Міхалу Єжи Мнішку. Ці відомості почерпнуті із записів, зроблених власни-

ками на сторінках книжки. Завершує їх екслібрис Міхала Єжи Мнішка.

У відділі зберігається ще одна книжка, що належала сандецькому каштелянові Францішкові Мнішку. Це твір датського історика і політичного діяча Генріха Рантцау “De conservanda valetudine liber...” (Антверпен, 1580; Pl. 64). Одна книжка з автографом саноцького старости Юзефа Антоні Мнішка – твір Амброзія Марліані “Theatrum politicum...” (Гданськ, 1645; Elz. 352). П’ять книжок належали волинському воєводі Єжи Яну Мнішку. Серед них твори Сенеки (Лейден, 1640; Elz. 111), французького історика Габрієля де Бартелемі де Грамона (1590–1654) “Historiarum Galliae...” (Амстердам, 1653; Elz. 200), “Observationes politica...” (Амстердам, 1649; Elz. 173), твір італійського математика, філософа і медика Ієроніма Кардана (1501–1576) “De subtilitate...” (Базель 1582; Ін. 56), і вже згаданий інкунабул – “Cosmographia” К. Птолемея.

Дев’ятнадцять книжок належали Катерині Мнішек із Замойських (пом. 1771) – матері Міхала Єжи Мнішка. Стародруки ці мають запис “С. Mniszech née С. Zamoyska”. Біля нього тим же чорнилом часто представлені дати: в одному випадку 1760 р., в іншому – 1761, 1762 чи 1763 р.

Певна кількість книжок мають записи, датовані 1772 р. – це книжки, подаровані великим коронним хорунжим Станіславом Єжи Мнішком, молодшим братом Міхала Єжи, Вишневецькому монастирю босих кармелітів. Після закриття монастиря у 1832 р. частина монастирської книгозбірні, близько трьохсот томів, влилася до Вишневецької бібліотеки<sup>52</sup>.

З третьої групи провенієнцій, насамперед, слід відзначити книжки, що належали великому коронному референдарію, київському біскупу, письменнику, бібліографу, меценату, співзасновнику Публічної бібліотеки у Варшаві Юзефу Анджеему Залуському (1702–1774). Таких книжок маємо сім (Elz. 225, Elz. 314, Elz. 329, Elz. 486, Ін. 222, Ін. 305, Ін. 673). Усі вони на титульному аркуші мають печатку “J.A. Zaluski”, а одна має суперекслібрис київського біскупа. Він відтиснутий на верхній і нижній кришках оправи, тиснення золотом. В овалі розміром 45 x 38 мм зображено щит, поділений на п’ять полів з гербами “Брохвич II”, “Прус II”, “Топор”, “Яніна”, в центральному полі герб “Юноша”; над щитом графська корона з дев’ятьма перлинами на зубцях, над короною – біскупський капелюх, ліворуч щита – біскупський посох, праворуч – інфула. На оправі даного примірника, у нижній частині корінця, міститься варіант суперекслібрису Ю.А. Залуського. У картуші діаметром 11 мм зображено герб “Юноша”: над ним – графська корона з дев’ятьма перлинами на зубцях, над короною – біскупський капелюх, праворуч від картуша – біскупський посох, ліворуч – інфула. Тиснення золотом (Ін. 673)<sup>53</sup>. Публічна бібліотека у Варшаві, заснована братами Залуськими, мала велику кількість дублетів, і з 1761 р. вони розпродавалися на спеціальних аукціонах. Цілком імовірно, що книжки були придбані саме

там. П'ять книжок із семи мають вищеописаний запис Катерини Мнішек із Замойських.

Привертає увагу ще один книжковий знак. Це сажева печатка графа Яна Адама Францішка Стадницького (пом. 1713 р.), надворного коронного хорунжого (1693), волинського воєводи (1697). В овалі розміром 19 x 21 мм на овальному щиті зображено родовий герб Стадницьких “Сженява”, над щитом графська корона, щит облямовують дві пальмові гілки, по колу розміщені літери I.F.S.Z.Z.C.N.K., які можна розшифрувати так: I[an] F[ranciszek] S[tadnicki] Z[e] Z[migrodu] C[horąży] N[adworny] K[orony]. Печатка проставлена на двох виданнях: “Meditationes politicae XXIV dissertationibus academicis expositae...” (Франкфурт-на-Одері, 1674; Ін. 189) та “Politicorum libri septem...” (Амстердам, 1642; Elz. 128) Георгія Шонборнера. В літературі, присвяченій книжковим знакам, печатка не згадується. Обидві книжки мають і екслібрис Міхала Єжи Мнішка. Рід Мнішків перебував у родинних зв'язках з родом Стадницьких. Рідна тітка Міхала Мнішка Тереза була дружиною Юзефа Стадницького, сина волинського воєводи Яна Адама Францішка<sup>54</sup>. Ймовірно, що ці книжки від тітки потрапили до бібліотеки племінника.

Є ще один цікавий запис на виданні твору Гійома Дуранті (1230/36–1296) “Speculum...” (Венеція, 1516). Це дарчий запис райці львівського магістрату Станіслава Юзефовича медику, бібліофілу, теж райцеві львівського магістрату Людвіку Валер'яну Алембеку (пом. 1704 р.)<sup>55</sup>. Запис датований 17 лinya 1698 р. Стародрук має і екслібрис Міхала Єжи Мнішка (Pal. 36).

Бібліотека Вишневецького замку переживала і часи розквіту і періоди занепаду. За півтора століття її стародруки опинилися в різних країнах та різних бібліотеках. І сьогодні невідомо скільки, в яких книгозборищах і які стародруки з Вишневецької бібліотеки зберігаються. Час і копітка праця, можливо, допоможуть реконструювати Вишневецьку бібліотеку, підготувати каталог книжок, що збереглися, написати її історію.

<sup>1</sup> Більша частина стародруків з бібліотеки Вишневецького замку знаходиться у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ і потребує науково-бібліографічного опрацювання; окремі видання знаходяться у Відділі картографії цієї ж бібліотеки.

<sup>2</sup> Короля Станіслава Августа Понятовського у Вишневецькому замку приймав великий коронний маршалок гр. Міхал Єжи Вандалін Мнішек у жовтні 1781 р., коли король приїхав до Вишнівця, щоб зустрітися з цесаревичем Павлом, та у березні 1787 р., коли король гостював у замку по дорозі до Канева, де зустрічався з імператрицею Катериною II.

<sup>3</sup> Niemciewicz J.U. Podróże historyczne.– Petersburg, 1859; Кирилюк Є.П.,

*Шаблювський Є.С., Шубравський В.Є.* Т.Г. Шевченко : Біогр.– К., 1964.– С. 191; *Жур П.* Дума про огонь : З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка.– К., 1985.– С. 304–306.

<sup>4</sup> Містечко Порицьк Володимирського повіту Волинського воєводства, згодом Володимир-Волинського повіту Волинської губернії, потім райцентр Волинської області. Згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР від 10.04.1951 Порицьк було об'єднано з с. Павлівкою в один населений пункт Павлівка. *Маркевич Н.* История Малороссии.– М., 1842.– Т. 4.– С. 466.

<sup>5</sup> *Иваск У.Г.* Частные библиотеки в России.– Спб., 1912.– Ч. 1–2, № 157, 756, 1142; *Иконников В.С.* Опыт русской историографии.– Киев, 1892.– Т. 1, кн. 2.– С. 1236; *Мнишки* : Указ. арх. материалов и библиогр. / Сост. В.И. Ульяновский.– Киев, 1989; *Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Województwo Wołyńskie.– 2-e wyd. przejrzone i uzupełnione.– Wrocław etc., 1994.– Т. 5.– С. 529–587; *Chwalewik Ed.* Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galereje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na obczyźnie, w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone.– Warszawa ; Kraków, 1926–1927.– Т. 2.– С. 507–508; *Radziszewski F.* Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych...– Kraków, 1875.– С. 117–118; *Wittig W.* Exlibrisy bibliotek polskich XVII i XVIII wieku.– Warszawa, 1903.– С. 50–51; *Словник pracowników książki polskiej : Supplement.*– Warszawa ; Łódź, 1986.– С. 145–146, 231; *Tomkiewicz W.* Dzieje zbiorów Zamku Wiśniowieckiego.– Równe, 1933.– Odbicie z: Rocznik Wołyński.– 1933.– Т. 3.

<sup>6</sup> *Шербаковський Д.* Вишневецкая библиотека // Киев. старина.– 1902.– № 3.– С. 163–170; *Мунд С.* Вишневец и его библиотека // Вестн. лит.– 1912.– № 9.– Стб. 129–136.

<sup>7</sup> *Wiśniowiecki M.S.* (1680–1744). Quinque psalmi in detentione Głuchowiensi compositi, albo Pięć Psalmów wierszem.– Częstochów, 1711; *Segnery P.* (1624–1694). Medytacje nabożne, wybrane z Pisma Świętego Teksty, na każdy dzień w roku... przez W.X. Pawła Segnery S.J. napisane, potym z włoskiego na francuzki a teraz z francuzkiego na polski ięzyk przetłumaczone J.O.X.J.M.W.K.W.K.L.– [Warszawa], 1728.– Т. 1–4. (Estr.– Т. 27.– С. 346). Переклад польською мовою зробив кн. М.С. Вишневецький.

<sup>8</sup> *Berruyer I.* Historyja ludu bożego... na polski z francuzkiego przetłumaczona...– Warszawa, 1740.– Т. 2. Переклад польською мовою цього твору І.Ж. Берруї зробив кн. Міхал Серватій Вишневецький. Як повідомляє К. Естрейхер у "Bibliografia Polska" т. 1 і т. 3 вищеназваного твору польською мовою не були опубліковані. (Estr.– Т. 12.– С. 510).

<sup>9</sup> Рукописна копія XVIII ст. польською мовою "Діаріуша" М.С. Вишневецького зберігається у Відділі рукописів Бібліотеки Чарторийських (Краків); шифр: Rkps, спр. 966. IV, арк. 843. Місце знаходження оригіналу автором невідомо.

<sup>10</sup> Сапіга Ян Фридерік гербу Лис, князь (1680–1751) – берестейський

староста, маршалок Литовського трибуналу (1729), великий литовський канцлер (1735–1751), літератор, кавалер ордену Білого Орла.

<sup>11</sup> Бібліотека ПАН, Краків : Rps. 3220, s. 48 зв.; Бібліотека Народова, Варшава: Mf. 49919.

<sup>12</sup> Берруї Ісаак Жозеф (1681–1758) – викладач літератури в єзуїтських школах, автор відомого твору “Histoire du peuple de Dieu...” (Париж, 1728; 1734), в якому Святе Письмо подане у формі комедійної оповіді. Твір був заборонений папами Бенедиктом XIV та Клементом XIII і внесений до “Index librorum prohibitorum usque ad diem 4 Junii Anni 1744 regnate Benedicto XIV P.O.M.” (Romae, 1744.– S. 236).

<sup>13</sup> Бібліотека ПАН, Краків : Rps. 3221, s. 118; Бібліотека Народова, Варшава: Mf. 49920.

<sup>14</sup> У документі подається: “...Kancelżyna W WXLitt Radziwiłł...”. У 1740 р. посаду великого канцлера Великого Князівства Литовського обіймав Ян Фридерік Сапіґа, відтак адресантом листа була його дружина Констанція з Радзивіллів, дочка кн. Кароля Станіслава Радзивілла гербу Тромби і Анни з Сангушків гербу Погонь Литовська, рідна сестра Теклі Ружі Радзивілл, третьою дружиною кн. Міхала Серватія Вишневецького, яка першим шлюбом була за коношним Великого Князівства Литовського, фельдмаршалом Якубом Флемінгом (*Niesiecki K. Herbarz polski.*– Lipsk, 1841.– Т. 8.– S. 79).

<sup>15</sup> Бібліотека ПАН, Краків : Rps. 3599, s. 86–86 зв.; Бібліотека Народова, Варшава: Mf. 52499.

<sup>16</sup> Мнішек Катерина з Замойських гербу Єліта (1723–1771) – дочка Міхала Здіслава Замойського, VI ордината, смоленського воєводи (1732), та Ельжбети з Вишневецьких, дочки Міхала Серватія Вишневецького та його першої дружини Катерини з Дольських гербу Косцеша.

<sup>17</sup> *Catalogus librorum post fata Celsissimi Illustrissimi ac Exellentissimi Domini Domini Michaelis Servacij Korybuth Ducis in Wisniowiec et Zbaraz Wisniowiecki Comitis in Dolsk, Dąbrowica, Komarno et Brahin Palatini Vilnensis Supremi Ducis Exercituum M.D.L. Capitanei Glinianensis, Wilkowiscensis, Mercensis, Kirsnensis, Wilkinensis, Semensis, Metellensis, Tucholiensis etc. etc. Succedentium Illustrissimo Exellentissimo Domino Domino Ioanni S.R.I. in Magna Konczyce et Ossownica Comiti Vandalino Mniszech Succamerario M.D.L., Javoroviensi, Golembiensi, Szczurowiensi etc. etc. Capitaneo, et in Bibliotheca Arcis Wisniowecensis existentium scriptus a me V.I.F. Anno qvo sVbDItVs septeM sVb pennIs sVaVe reCLInetter fortVnatos. protegIt hasta trIpLeX.* Останні рядки заголовку становлять хронограму, в якій зашифрований рік укладання каталогу – 1745. (ЦДІАК, ф. 250, оп. 2, спр. 30).

<sup>18</sup> Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach...*– Т. 5.– S. 530. “... Zamek stał się wówczas jednym z najważniejszych ośrodków życia kulturalnego nie tylko Wołynia, ale i całego kraju...”.

<sup>19</sup> Знайомство гр. М. Мнішка з Вольтером відбулося в липні 1763 р. в Женеві. Міхал Єжи Мнішек передав Вольтеру запрошення короля Станіслава Августа Понятовського відвідати Польщу восени 1764 р. Вольтер не приїхав до



Польщі, посилаючись на поганий стан здоров'я (Polski Słownik Biograficzny.– Wrocław etc., 1976.– Т. 21.– С. 480.– (Далі – PSB).

<sup>20</sup> PSB, Т. 21.– С. 481. За свідченням А. Нарушевича, М.Є. Мнішек писав до німецьких та французьких газет, популяризуючи реформи освіти в Польській державі.

<sup>21</sup> Передруки: Mostowski T.A. Życia sławnych Polaków.– Warszawa, 1805.– Т. 1; Krótki rys dziejów panowania Kazimierza Wielkiego.– Kraków, 1863.

<sup>22</sup> PSB, Т. 21.– С. 483.

<sup>23</sup> Radziszewski F. Wiadomość...– С. 117.

<sup>24</sup> Chwalewik Ed. Zbiory...– Т. 2.– С. 507; Горленко В. Распродажа Вишневецкого замка // Киев. старина.– 1884.– № 10.– С. 362.

<sup>25</sup> Chwalewik Ed. Zbiory...– Т. 2.– С. 507.

<sup>26</sup> Urbański A. Pro memoria. Przedruk.– Gdańsk, 1991.– С. 65.

<sup>27</sup> Słownik pracowników książki polskiej. Warszawa; Łódź, 1972.– С. 691 (далі – SPKP); Сухих Л.А. Документи з родових архівів магнатів і шляхти Волині та Правобережної України в колекціях Центрального державного історичного архіву України в Києві: історія, склад, стан науково-довідкового апарату та перспективи його розвитку // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи : Наук. доп. Всеукр. конф. (Київ, 19–20 листоп. 1996 р.).– К., 1997.– Ч. 2.– С. 92.

<sup>28</sup> Радзішевський Франтішек (1817–1885) – бібліотекар, бібліограф, автор праці “Wiadomość historyczno-statystyczna o bibliotekach znakomitszych i archiwach publicznych i prywatnych...” (Kraków, 1875); SPKP.– С. 738–739.

<sup>29</sup> Власне бібліотека містилася у садибі Плятерів у с. Воробині за 3 км від Дубровиці. Село входило до складу Дубровицького маєтку. Нині місто Дубровиця – райцентр Рівненської області.

<sup>30</sup> Wittyg W. Exlibrisy bibliotek polskich XVII i XVIII wieku.– С. 51.

<sup>31</sup> Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. Wspomnienia wieku dojrzałego.– Warszawa, 1979.– Т. 2.– С. 495–496; [Dunin Karwicki J.] Wspomnienia wołyniaka.– Lwów, 1897.– С. 209–211; Wiek.– 1877.– N 33.– К. 3; Киевлянин.– 1888.– № 25–26; 48–50; Новое время.– 1908.– 1 июля.– С. 4; [Ярон С.Г.] Киев в восьмидесятих годах : Воспоминания старожила.– Киев, 1910.– С. 190–193; Процесс о Вишневецком имени по иску гр. Плятера против Толли.– Киев, 1888.– 78 с.– Рідкісне видання.

<sup>32</sup> Кудринский Ф.О. О достопримечательностях Вишневецкого замка // Киев. старина.– 1892.– № 10.– С. 127.

<sup>33</sup> Щербаківський Данило (1877–1927) – мистецтвознавець, завідувач відділом Всеукраїнського історичного музею ім Т. Шевченка.

<sup>34</sup> Толлі Володимир Іванович – син Івана Толлі, депутат Київської міської Думи від Старокіївської дільниці у 1911–1914 рр.; дійсний статський радник; Весь Киев : Адрес. и справ. книга на 1915 г.– Киев, 1914.– Стб. 333–334, 341, 344, 381, 605–606, 622.

<sup>35</sup> *Щербаковський Д.* Вишневецька бібліотека // Київ. старина.– 1902.– № 3.– С. 164.

<sup>36</sup> У листі помилково написано Дмитро Щербаківський.

<sup>37</sup> Назва установи подається згідно з офіційно прийнятою формою на час її існування.

<sup>38</sup> *Чухно Н.* Історія Книжкової палати України // Вісн. Книжкової палати.– 1996.– № 3.– С. 20–23.

<sup>39</sup> *Зданевич Б.* Каталог інкунабул.– К., 1974.– № 3, 153, 340.

<sup>40</sup> Описи видань подані у “Каталозі інкунабул” Б. Зданевича (К., 1974).

<sup>41</sup> Описи видань подані у: “Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки им. В.И. Вернадского НАН Украины” (Сост. М. Шамрай.– Київ, 1995).

<sup>42</sup> *Kisarauskas V.* Liétuvos knygos ženklai, 1518–1918.– Vilnius, 1984.– S. 53;

*Laucevičius E.* XV–XVIII a. Knygų įrišimai lietuvos bibliotekose.– Vilnius, 1976.– S. 60.

<sup>43</sup> ЦДІАК, ф. 250, оп. 2, спр. 30.

<sup>44</sup> *Calderinus C.M.* Dictionarium...– Venetii, 1646.– (Бібліотека Вільнюського університету, шифр: III–8480); *Deville A.* De la charge des gouverneurs des places...– Paris, 1639.– (Бібліотека Литовської Академії наук, шифр: V17–2–858); *Ivigne D.* Dictionarium theologicum, historique, poétique, cosmographique et chronologique...– A Rouen, 1662.– (Бібліотека Народова (Варшава), шифр: XVII–3–18353); *Neugelaue S.* Historia rerum Polonicarum...– Hanoviae, 1618.– (Бібліотека Варшавського університету, шифр Sd. 713–756).

<sup>45</sup> *Dunin Karwicki J.* Wędrówka od źródeł do ujścia Horynia.– Kraków, 1891.– S. 4: “... tutejsza biblioteka... zawierała do 30000 dzieł bardzo cennych, w przepysznych skórzanych pozłocistych oprawach z wyciśniętym herbem Korybut, jak to było w zwyczajowi owych czasach...”.

<sup>46</sup> Другий суперекслібрис Міхала Серватія Вишневецького має такий вигляд: в овалі розміром 80 x 92 мм відтиснутий герб “Корибут”, над овалом – князівська митра, навколо овалу літери M.S.K.X.W.K.W.W.X.L.P.G.W.S., що означає M[ichał] S[erwacy] K[orybut] X[iąże] W[isniowiecki] K[anclerz] W[ielki] W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] P[inski] G[linianski] W[ołkowyski] S[tarosta]. Автор невідомий. Суперекслібрис розміщений на оправі книжки: *Kiersnicki A.L.* Klucz do skarbu serdecznego... W Wilnie, 1725; (*Laucevičius E.* XV–XVIII a. Knygų...– S. 107; *Kisarauskas V.* Liétuvos knygos ženklai.– S. 53). Книжка зберігається в Російській національній бібліотеці (Санкт-Петербург), Відділ рукописів та рідкісних виднь, шифр – РЗА/К–43Q.

<sup>47</sup> *Sipaytto M.* Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.– Warszawa, 1988.– S. 214. В фондах університетської бібліотеки у Варшаві зберігається книжка з цим суперекслібрисом Міхала Серватія Вишневецького: *Kircher Ath.* China.– Amstelodmi, 1667, шифр: 28.20.3.408.

<sup>48</sup> Точно така сама печатка, тільки червоного кольору, є на титульному аркуші книжки, автором якої є надвірний лікар польського короля Августа II,

ботанік, історик міста Варшави Християн Генріх Ерндтель (1670–1734) “Warsavia physice illustrata...” (Дрезден, 1730); вона зберігається у Відділі стародруків Бібліотеки Народової у Варшаві, шифр: XVIII.2.2947. У цьому примірнику над печаткою відтиснуті червоним кольором цифри “1730” – ймовірно, рік. Вище-зазначене видання внесене і до рукописного каталога бібліотеки Вишневецького замку (ЦДІАК, ф. 250, оп. 2, спр. 30, арк. 10).

<sup>49</sup> М.Є. Мнішек одержав орден св. Апостола Андрія Первозванного 22.07.1780 р. разом з орденом св. Олександра Невського. Після смерті великого коронного маршалка у 1806 р. ордени було повернуто (*Бантши-Каменский Д.* Историческое собрание списков кавалерам четырех российских императорских орденов...– М., 1814.– С. 121, 229). *Grońska M.* Pięć wieków exlibrisu polskiego // Katalog wystawy ze zbiorów Biblioteki Narodowej.– Warszawa, 1973.– S. 11; *Wittyg W.* Ex librisy bibliotek polskich XVII i XVIII wieku.– Warszawa, 1903.– S. 50–51.

<sup>50</sup> К. Пекарський у короткій нотатці “O supereklibrisie polskim” тільки згадує, що великий коронний маршалок М.Є. Мнішек мав на своїх книжках суперекслібриси. Див.: Katalog wystawy pięknicy książki polskiej 31 maja – 15 czerwca [1936].– Warszawa, 1936.– S. 31.

<sup>51</sup> Перше видання вийшло у Кракові у 1603 р. (Estr. Т.15.– S. 291), друге – у Познані у 1620 р. (Estr. Т.15.– S. 291–292). Цікавим є факт, що видання 1647 р. фігурує в інвентарі замку Ляшек Мурованих – резиденції Мнішків, у Перемишльській землі Руського воєводства (нині місто Ляшки Перемишльського воєводства у Польщі). Інвентар був складений у 1748 р., коли у володіння Ляшками Мурованими вступав підкоморій Великого Князівства Литовського Ян Кароль Мнішек після смерті батька, великого коронного маршалка Юзефа Мнішка (пом. 1747 р.). Перенісши у 1748–1749 рр. свою резиденцію з Ляшек Мурованих до Вишнівця, Ян Кароль вивіз туди частину меблів, картин та речей. Після його смерті вдова перевезла ще частину речей з Ляшек до Вишневецького замку. Серед них, можливо, були і книжки, в тому числі і “Hippika...”. (*Aftanazy R.* Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. Województwo Ruskie, Ziemia Przemyska i Sanocka.– 2-e wyd. przejrane i uzupełnione.– Wrocław etc., 1996.– S. 130). Інвентр опубліковано: Opis zamku w Laszkach Murowanych z 1748 r. // *Materyały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVII–XVIII w. / Zebrał i opracował M. Gębarowicz.*– Wrocław etc., 1973.– Т. 3.– S. 29–93, 56. Третє видання “Hippika...” внесено до рукописних каталогів бібліотеки Вишневецького замку у такій формі: “Nauka o koniach. fol. w Krak. 1647”. (ЦДІАК, ф. 250, оп. 2, спр. 30, арк. 25); “Hippika to jest o konich xięgi. fol. Kraków, 1647” (ЦДІАК, ф. 250, оп. 2, спр. 18, арк. 27).

<sup>52</sup> *Radziszewski F.* Wiadomość...– S. 118.

<sup>53</sup> *Sipayłło M.* Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku...– S. 224. Суперекслібрис відтиснутий на оправі книжки: La cabinet du roy de France...– S.1., 1581.

<sup>54</sup> *Niesiecki K.* Herbarz Polski.– Lipsk, 1841.– Т. 8.– S. 478.

<sup>55</sup> СПКР.– S. 145.